ทรรศนะเรื่องวิญญาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและคัมภีร์ฤคเวทของศาสนาพราหมณ์
Viewpoint on Viññāṇa in Buddhist Texts and Ṛgveda of Brahmanism

ธนกร ชูสุขเสริม
Thanakorn Choosukhserm
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจทรรศนะเกี่ยวกับวิญญาณในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและคัมภีร์ฤคเวทในศาสนาพราหมณ์ เพราะว่าความเชื่อเรื่องวิญญาณได้ปรากฏว่ามีอยู่ทั้งสองศาสนา จากการสำรวจนี้พบว่า วิญญาณในพระพุทธศาสนามีสภาวะที่เกิดดับชั่วขณะอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสภาพเป็นอมตะ และมี 2 ความหมายคือ ความรู้ หรือการรู้แจ้งอารมณ์ผ่าน ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และสภาวะบางอย่างที่เชื่อกันว่ามีอยู่ในร่างกายมนุษย์ตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อร่างกายแตกดับไป วิญญาณจะออกจากร่าง และล่องลอยไปอย่างอิสระเพื่อหาที่เกิดใหม่ วิญญาณนี้มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น จิต มโน มนินทรีย์ เป็นต้น ส่วนวิญญาณในคัมภีร์ฤคเวทของศาสนาพราหมณ์ มีชื่อเรียกต่างกันเช่น เรียกว่า ปราณะบ้าง อาตมันบ้าง มนัสบ้าง วิญญาณตามทรรศนะนี้ มีอยู่ในร่างกายของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย วิญญาณนี้มีสภาะเป็นอมตะ ไม่เกิด ไม่ตาย ไม่แเลี่ยนแปลง และทำหน้าที่ไปเกิดใหม่ตามอิทธิพลกรรมของมนุษย์แต่ละคน

คำสำคัญ: ทรรศนะ, วิญญาณ, พระพุทธศาสนา, ฤคเวท

Abstract

The objectives of this article was to survey the basic viewpoint about Viññāṇa in Buddhist texts and Rigveda of Brahmanism because belief of Viññāṇa has appeared in two religions. From this survey, it was found that Viññāṇa in Buddhism has always the rising and falling state temporarily, not immortal and has two meanings: consciousness or enlightening the objects through the eye, ear, nose, tongue, body and mind and some state believed that it is in one's body as living, when body was dead, Viññāṇa would go out of the body and float freely to find the a place to reborn. This Viññāṇa has lots of names such as Citta, Mano, Manas or Manindriya etc. But Viññāṇa in Ṛgveda in Brahmanism has different names called Prāṇa, Ātman, Manas etc. Viññāṇa on this viewpoint is in human beings' bodies and all livings. It has the immortal state, not born, deathless, not changeable and functions to reborn on the influence of each one's Kamma.

Keywords: Viewpoint, Viññāṇa, Buddhism and Ṛgveda

บทนำ

คำว่า "วิญญาณ" นี้เป็นคำที่มีความหมายหลายอย่างในตัวของมันเอง คือ คำที่เป็นสื่อถึงความรู้สึกซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น คำที่สื่อถึงความรู้แจ้งอารมณ์ที่ผ่านเข้ามากระทบทวารทั้ง 6 เช่น ตาเห็นรูป เกิดความรู้ว่าเป็นรูปนั้น รูปนี้ เรียกว่า จักขุวิญญาณ เป็นต้น คำว่า วิญญาณนี้ เป็นคำที่หยั่งรากลึกในความเชื่อของคนไทยและคนทั่วไปมาช้านาน คนไทยส่วนใหญ่มักเข้าใจคำนี้เพียงด้านเดียว โดยเข้าใจว่าคำนี้มีความเกี่ยวข้องกับคนตาย หรือภูต ผี ปีศาจ เท่านั้น และยังเป็นอย่างนี้ต่อไปตามวิถีความเชื่อของคนในสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรม บางคนมีความเข้าใจว่า วิญญาณ คือผีชนิดหนึ่งที่ยังไม่ไปเกิดเพราะมีความอาลัยต่อสิ่งต่างๆ ที่เป็นของตน หรือบางครั้ง อาจเป็นเพราะกรรมบางอย่าง ซึ่งทำให้เขาต้องอยู่ในสภาพของวิญญาณนั้นเป็นเวลานาน วิญญาณในสภาพนี้จะปรากฏกายออกมาให้คนเห็นเป็นคนปกติบ้าง เป็นไม่สมประกอบ มีขาขาด หัวขาดบ้าง เป็นสัตว์อย่างใด

อย่างหนึ่งบ้าง เมื่อคนมองไม่เห็นวิญญาณและไม่รู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็เลยเป็นเหตุปัจจัยอันหนึ่งที่ทำให้มนุษย์เราเกิดความกลัวขึ้นมา บางคนรู้สึกกลัวมาก จะรู้สึกใจหวิว หัวใจเต้นรัว จิตตก ใจสั่น ขนตามร่างกายเกิดอาการชูชันขึ้นมาทันที ยิ่งถ้าเรื่องนี้ถูกนำพูดในบรรยากาศที่เงียบสงบ และเป็นตอนกลางคืนด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้คนรู้สึกกลัวผี กลัววิญญาณมากยิ่งขึ้นจนนอนไม่หลับก็มี

วิญญาณตามทรรศนะของพราหมณ์ คือ อาตมัน สภาวะของจิตใจ (Vaman Shivram Apte, 1890: 235) หรืออัตตาเที่ยงแท้ ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นอมตะ เป็นส่วนย่อยอย่างหนึ่งของพรหม พราหมณ์มีความเชื่อว่า อาตมันหรือวิญญาณนี้อาศัยอยู่ในร่างกายของมนุษย์ตามอายุขัยของแต่ละคน เมื่อร่างกายแก่และตายลง วิญญาณนี้ก็จะออกจากร่างนั้น และล่องลอยแสวงหาร่างใหม่ต่อไป มีลักษณะเหมือนกับคนทิ้งเสื้อผ้าชุดเก่าและใส่เสื้อผ้าชุดใหม่แทน เรียกว่า “การเกิดใหม่” นั่นเอง

การเกิดใหม่ของวิญญาณตามทรรศนะนี้อาจจะเป็นร่างของคน เทพเจ้า สัตว์ ภูตผี เป็นต้น วิญญาณที่ไปเกิดในร่างใหม่นี้ขึ้นอยู่กับการตัดสินของพระเจ้า พระองค์จะทรงพิพากษาไปตามผลของกรรมที่แต่ละคนได้ทำไว้ในสมัยอดีต วิญญาณที่เวียนว่ายตายเกิดตามทรรศนะของพระเวทนี้นิยมใช้คำว่า Soul or Spirit ซึ่งหมายถึง วิญญาณเป็นอมตะ ไม่แตกสลาย

ทรรศนะเรื่องวิญญาณนี้เป็นความเชื่อที่เกิดมาพร้อมกับคนทุกยุค ทุกสมัย ทุกสังคมรวม ทั้งสังคมไทยและสังคมของพราหมณ์ตามอิทธิพลของศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมที่มีอยู่ในสังคมนั้น ความเชื่อในเรื่องวิญญาณมักจะเดินคู่ขนานกับสังคมมนุษย์เสมอ ที่ใดเป็นสังคม ที่นั่นจะมีความเชื่อในกลุ่มของตนเองเสมอ เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ขาด ผู้เขียนมีความสนใจเรื่องนี้ ก็เพราะว่า วิญญาณ มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นจึงต้องการศึกษาความเป็นมา ต้นกำเนิด ความหมายของคำนี้ ในที่นี่จะทำการศึกษาในมุมมองของศาสนาพุทธและคัมภีร์ฤคเวทในศาสนาพราหมณ์ เพราะว่าคัมภีร์นี้เป็นต้นกำเนิดของแนวความคิดอย่างนี้และเป็นต้นกำเนิดปรัชญาแขนงอื่นๆ ทั้งในประเทศอินเดียและประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาในกาลต่อมา

ความหมายของวิญญาณในพระพุทธศาสนา

วิญญาณ หมายถึง ธรรมชาติที่มีความรู้แจ้งเป็นลักษณะ (พระพุทธโฆสเถระ, 2548: 756) ความรู้แจ้งลักษณะนี้ จัดเป็นการรู้แจ้งสุขบ้าง รู้แจ้งทุกข์บ้าง รู้แจ้งอทุกขมสุขบ้าง เพราะฉะนั้น การรู้แจ้งในลักษณะนี้จึงเรียกว่า วิญญาณ ดังที่พระสารีบุตรเถระ กล่าวกับพระมหาโกฏฐิตะว่า “อาวุโส, เพราะเหตุที่ธรรมชาติรู้แจ้ง ย่อมรู้สิ่งต่างๆ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า วิญญาณ” (ม.มู. (ไทย) 12/449/489)

วิญญาณที่หมายถึงความรู้แจ้งนี้ ตามทรรศนะของพระพุทธศาสนามีชื่อเรียกหมายอย่าง เช่น จิต มโน มนัส มโนมัย เป็นต้น โดยเนื้อความถือว่าเป็นอันเดียวกัน แต่ทำหน้าที่ต่างกัน วิญญาณนี้บางครั้งก็หมายถึงความรู้สึกก็มี (พระอุดรคณาธิการ 2538: 419)

วิญญาณ หมายถึง ความรู้แจ้งอารมณ์, จิต, ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกัน (พระธรรมปิฎก 2543: 231) วิญญาณลักษณะนี้ แบ่งออกเป็น 6 ประเภทเรียกว่า วิญญาณ 6 (ที.ปา. 11/306/255, อภิ.วิ. 35/120/105) ตามทวารที่เกิด คือ

1. จักขุวิญญาณ (eye-consciousness) หมายถึง ความรู้อารมณ์ทางตา ในเวลาเมื่อรูปมากระทบตา เป็นการรู้รูปด้วยตา หรือเห็นรูปด้วยตา

2. โสตวิญญาณ (ear-consciousness) หมายถึง ความรู้อารมณ์ทางหู หรือการได้ยินเสียงด้วยหู

3. ฆานวิญญาณ (nose-consciousness) หมายถึง ความรู้อารมณ์ทางจมูกเมื่อกลิ่นมากระทบจมูก หรือจมูกได้กลิ่น

4. ชิวหาวิญญาณ (tongue-consciousness) หมายถึง ความรู้อารมณ์ทางลิ้น ในตอนที่ลิ้นกระทบกับรสของอาหารประเภทต่างๆ หรือลิ้นรับรสของอาหาร

5. กายวิญญาณ (body-consciousness) หมายถึง ความรู้อารมณ์ทางกายเมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากระทบกาย เช่น ร้อน เย็น หนาว เป็นต้น

6. มโนวิญญาณ (mind-consciousness) หมายถึง ความรู้อารมณ์ทางใจ รู้อารมณ์ด้วยใจ รู้ความนึกคิด รู้เรื่องในใจ เช่น คิดเรื่องการเรียน คิดไปเที่ยว เป็นต้น

วิญญาณในพระพุทธศาสนาตามทรรศนะนี้ จัดเป็นความรู้ชนิดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นมาเพราะการกระทบกันของสิ่ง 2 อย่าง ซึ่งในภาษาวิชาการเรียกว่า อายตนะภายใน กระทบกับ อายตนะภายนอก เช่น ตากระทบกับรูป เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า จักขุวิญญาณ แต่ความรู้ระดับนี้เป็นความรู้ธรรมดาทั่วไป ยังไม่ลึก ไม่กว้าง แต่มีขั้นตอนของการเกิดความรู้ ท่านเปรียบวิญญาณที่ทำหน้าที่นี้เหมือนกับชาวบ้านธรรมดาที่เห็นเหรียญแล้วรู้ทั้งรูปร่าง ลวดลาย ชนิดของมัน และรู้ว่าเหรียญนี้ใช้เป็นสื่อในการทำการซื้อขายได้ แต่ไม่รู้ชัดลึกลงไปว่า เหรียญนี้แท้หรือปลอม มีโลหะผสมอยู่กี่ส่วน เป็นต้น (พระธรรมปิฎก 255: 24)

วิญญาณ หมายถึง สิ่งที่เชื่อกันว่ามีอยู่ภายในกายคนเมื่อมีชีวิตอยู่ เมื่อร่างกายตายไปวิญญาณก็จะออกจากร่างกาย ล่องลอยไปหาที่เกิดใหม่ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542: 1074) วิญญาณตามความหมายนี้ จะสอดคล้องกับความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ แต่คนส่วนใหญ่ มักจะมองเรื่องวิญญาณว่าเป็นสิ่งหรือหรือสภาวะที่เที่ยงแท้เป็นนิรันดร แต่ในความเป็นจริงวิญญาณนี้ มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เรามีชีวิตอยู่ จิตหรือวิญญาณของเราเกิดดับอยู่ตลอดเวลา เกิดดับอยู่ทุกขณะ จิตหรือวิญญาณเกิดดับ 1 ขณะ เรียกว่า จิต 1 ดวง ซึ่งแต่ละดวงมี 3 ขณะย่อย คือ เกิดขึ้น (อุปปาทะ) ตั้งอยู่ (ฐิติ) และดับไป (ภังคะ) จิตหรือวิญญาณแต่ละดวงนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะดำรงอยู่ชั่วเวลาสั้นมากแล้วก็ดับไป ก่อนที่จิตหรือวิญญาณจะดับไป (ภังคะ) มันได้ส่งผลกรรมที่เก็บสะสมไว้ไปเป็นปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้น (อุปปาทะ)

ดังนั้น จิตหรือวิญญาณดวงใหม่เกิดขึ้นเพราะอาศัยพลังกรรมของจิตดวงก่อนที่เพิ่งดับไป และจิตหรือวิญญาณดวงที่เกิดตามมานี้ ก็ตั้งอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป ก่อนที่จิตดวงนี้จะดับมันก็ส่งปัจจัยต่อเนื่องให้แก่จิตดวงใหม่เกิดขึ้นอีก (พระเทพโสภณ 2539: 42)

เพราะฉะนั้น วิญญาณในพระพุทธศาสนามีความหมายตามหลักฐานที่ปรากฏในตำราทางพระพุทธศาสนา มีชื่อเรียกหลายอย่างคือ จะเรียกว่าจิตก็ได้ จะเรียกว่าวิญญาณก็ได้ จะเรียกว่า มนะ มนัสหรือใจก็ได้ แต่ละอย่างทำหน้าที่แตกต่างกัน วิญญาณนี้ทำหน้าที่ 2 อย่างคือ ขณะที่มีชีวิตอยู่ จิตหรือวิญญาณนี้จะทำหน้าที่รู้แจ้งอารมณ์อยู่ตลอดเวลา และทำหน้าที่ไปเกิดใหม่ตามอิทธิพลแห่งกรรมของแต่ละคนที่ได้สะสมไว้ ดังนั้น วิญญาณ จึงหมายถึง ความรู้สึก ความรู้อารมณ์ ความรู้แจ้งอารมณ์ที่มากระทบระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก และหมายถึง สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีประจำภายในร่างกาย ซึ่งเราไม่สามารถจับต้องได้ มองเห็นไม่ได้ สิ่งนี้ไม่ได้ตายไปเหมือนร่างกาย มีการเกิด-ดับอยู่ตลอดเวลา เมื่อกายหยาบแตกสลายไปตามธรรมชาติอายุขัยหรือตามกาลเวลา วิญญาณของคนนั้น จะล่องลอยไปหาที่เกิดไหม่ แต่วิญญาณในพระพุทธศาสนา ไม่ได้เป็นสภาวะที่เที่ยงแท้ มีสภาพเปลี่ยนแปลง และเกิดดับอยู่ตลอดเวลาเมื่อวิญญาณดวงเก่าดับลง ต่อมาวิญญาณดวงใหม่ก็เกิดขึ้น มีลักษณะเป็น อุปปาทะ-ฐิติ-ภังคะ หมายถึง เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตลอดเวลานั่นเอง

ทรรศนะเรื่องวิญญาณในคัมภีร์ฤคเวท

วิญญาณในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ต่างก็มีปรากฏในคัมภีร์เช่นเดียวกัน และเป็นความเชื่อที่มีอยู่ในคนแทบทุกกลุ่ม คัมภีร์พระเวทถือว่าเป็นคัมภีร์สำคัญคัมภีร์หนึ่งในไตรเพท ความเชื่อเรื่องวิญญาณที่มีอยู่ในคัมภีร์ จะ

สะท้อนออกมาในเรื่องของคำกล่าวอ้อนวอน คำบูชาบวงสรวงเทพเจ้า หรือคำสนทนากันระหว่างฤษีกับฤษี หรือฤษีกับคน คำว่า วิญญาณ ตามทรรศนะของพราหมณ์ใช้คำที่เป็นภาษาสันสกฤตโดยตรง คือคำว่า อาตมันบ้าง มนัสบ้าง อสุบ้าง (Surendranath Dasgupta 1922: 26) บางครั้งก็ใช้ วิชญาน แต่คำว่า อาตมัน กลายเป็นคำที่ได้รับความนิยมในแนวความคิดของชาวอินเดียในยุคต่อมา แต่ละคำที่กล่าวมานี้ทำหน้าที่ต่างกัน มีความหมาย ดังนี้

อาตฺมนฺ หรือ อาตมัน หมายถึง ลมหายใจ วิญญาณ อาตมัน แก่นสาร ธรรมชาติ คุณลักษณะเฉพาะ มนัสหรือใจ ร่างกาย ปัญญา ความรู้แจ้ง หรือ วิญญาณสากล (Arthur Anthony Macdonell 1929: 38)

วิญญาณ หมายถึง ส่วนหนึ่งที่เป็นวิญญาณของคนที่เชื่อกันว่ามีอยู่หลังจากที่คนๆ นั้นได้ตายไปแล้ว หรือวิญญาณของคนตายที่ยังไม่ไปสู่สวรรค์ ตัวอย่างเช่น เขาเชื่อว่า วิญญาณที่เป็นอมตะของเขาได้อยู่ในช่วงอันตราย หรือลมที่กำลังพัดหวีดวิวฟังดูเหมือนการเดินไปของดวงวิญญาณ (Sally Wehmeir 2000: 1283-1284)

วิญญาณ หมายถึง ความรู้แจ้ง ความรู้สึกตัว จิตหรือใจ พลังทางใจ (ปรีชา พิณทอง 2532: 712) ในคัมภีร์ฤคเวทนี้ มีการระบุถึงวิญญาณ แต่ใช้ศัพท์แตกต่างจากพระพุทธศาสนา ทรรศนะเรื่องวิญญาณของศาสนาพราหมณ์มีแหล่งกำเนิดมาจากคัมภีร์พระเวท ในคัมภีร์ระบุว่า อาตมันหรือวิญญาณ (soul) สามารถแยกออกจากร่างกายได้ในสภาพที่คนเราสลบไป และเป็นสภาวะที่ยังคงมีอยู่ไม่เสื่อมสลายไปหลังจากคนเราตายไปแล้ว (Surendranath Dasgupta 1922: 25)

ในมันตระของฤคเวท Rg-veda (X.58) ได้อธิบายเรื่องมนัส (soul) ของคนผู้สลบไปซึ่งไปอาศัยอยู่ตามต้นไม้ต้นพืชน้อยใหญ่ ในท้องฟ้า หรือพระอาทิตย์ ได้ถูกเชิญให้กลับมาหาตัวเขาอีก ในมันตระจำนวนมากเชื่อการมีอยู่ของโลกหน้าและวิญญาณ ซึ่งวิญญาณในฤคเวทจะนิยมเรียกกันหลายอย่าง ขึ้นอยู่กับว่าในการประกอบพิธีแต่ละครั้งจะเป็นในลักษณะใด อาจจะเป็นแบบอ้อนวอนของความช่วยเหลือ ขอความอุดมสมบูรณ์ ขอความร่ำรวย ขอความคุ้มครอง หรือขอให้ลงโทษศัตรูก็มี ยิ่งไปกว่านั้น ในคัมภีร์พระเวทมีความเชื่อว่า ภายในตัวมนุษย์ มีสิ่งหนึ่งซึ่งไม่รู้เกิดไม่มีที่สิ้นสุด สิ่งนี้ไม่มีมรณะและชาตะ มีสภาพเที่ยงแท้ แต่ผ่านมรณะและชาตะมาหลายชาติ ดีบ้าง เลวบ้าง เมื่อคนเราตายแล้ว ก็จะไปเทวโลกบ้าง ยมโลกหรือปิตฤโลกบ้างตามอิทธิพลของกรรมของแต่ละคน (สมัคร บุราวาศ 2554: 148-149) ในที่นี้ขอยกมันตระมาพอเป็นสังเขปดังต่อไปนี้

“ผู้ขับเพลงเพื่อขอความช่วยเหลือ ย่อมวิงวอนพระอินทร์และพระวายุ ผู้รวดเร็วเหมือนใจ ผู้มีนัยน์ตาเป็นพันดวง ผู้เป็นเจ้าแห่งมนัสทั้งหลาย” (Rg-veda 1.1.23.3)

“ความปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อท่านผู้มองเห็นอย่างยาวไกล วิญญาณของข้าพเจ้า ย่อมเคลื่อนมาหาท่านเปรียบเหมือนฝูงโค ย่อมเคลื่อนไปหาทุ่งหญ้าทั้งหลายของพวกมัน ฉะนั้น” (Rg-veda 1.1.25.16)

“ข้าแต่เทพเจ้าของปวงข้า ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ไม่จำกัด ผู้มีแสงเจิดจ้ามีควันเป็นสัญลักษณ์ ขอท่านพึงผลักดันซึ่งความแข็งแรงและวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์แก่ปวงข้าเถิด” (Rg-veda 1.1.27.11)

“ข้าแต่อินทระ, ขอท่านจงให้ทรัพย์สมบัติอันดีที่สุดแก่ปวงข้า, จงให้ซึ่งวิญญาณแห่งความสามารถและโชคลาภแก่ปวงข้า, จงเพิ่มพูนซึ่งความร่ำรวย ความปลอดภัยทางร่างกาย มนต์เสน่ห์แห่งคำพูดที่ไพเราะ และวันแห่งอากาศอันน้ายินดีทั้งหลายเถิด” (Rg-veda 1.1.21.6)

“ดังนั้น ขอให้วิญญาณของท่านและของข้าพเจ้าจงถักถ่อไปด้วยกัน เหมือนกับสามีผู้เป็นที่รักถักถ่อสัมพันธ์กับคู่รัก ฉะนั้น” (Rg-veda 1.1.10.3)

“วิญญาณแห่งสรรพสิ่งมีทั้งสิ่งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ พระอาทิตย์ได้ต่อเติมอากาศ โลกและสวรรค์เข้าไว้ด้วยกัน” (Rg-veda 1.1.115.1)

“จงอย่าให้วิญญาณอันเป็นที่รักของเจ้าเผาตัวเจ้าเสีย เหมือนกับตอนที่เจ้ามา อย่าให้ขวานเกาะกุมอยู่ในร่างกายของเจ้าเลย” (Rg-veda 1.1.162.20)

จากเนื้อความของมันตระทั้งหลายที่ยกมาพอเป็นตัวอย่างนี้ ก็สะท้อนให้เห็นว่าในคัมภีร์ฤคเวทมีความเชื่อเรื่องวิญญาณ ซึ่งมีทั้งวิญญาณสูงสุดคือพระเจ้าและวิญญาณย่อยของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย วิญญาณสูงสุดเป็นผู้มีอำนาจทุกอย่าง มีอยู่ในสรรพสิ่งทั้งหลาย และเป็นผู้ควบคุมวิญญาณย่อยทุกดวงด้วย แต่วิญญาณที่ปรากฏตามคัมภีร์นี้จะถูกเรียกชื่อแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับรูปแบบและเหตุการณ์ของการประกอบพิธีกรรม บางครั้งก็เรียกว่าอาตมันบ้าง วิชญานะบ้าง มนัสบ้าง อสุบ้าง สารัตถะของวิญญาณที่มีอยู่พระเวทมีสภาพเป็นสิ่งเที่ยงแท้ นิรันดร ไม่ตายไปเหมือนกับร่างกายภายนอก วิญญาณย่อยของแต่ละคนหรือของสรรพสิ่งทั้งหลาย ล้วนอาศัยอยู่ในอำนาจของวิญญาณสากลทั้งหมด

สรุป

ทรรศนะเรื่องวิญญาณในพระพุทธศาสนามีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา ถือว่าเป็นเรื่องที่มีอยู่จริง แต่มีความหมายกว้างๆ เป็น 2 นัย คือ หมายถึง การรู้แจ้งอารมณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะที่คนเรามีชีวิตอยู่ ตาเห็นรูป เกิดความรู้แจ้งทางตาว่าเป็นรูปนั้น รูปนี้ เรียก ว่า จักขุวิญญาณ หูฟังเสียงเกิดความรู้ว่าเป็นเสียงนั้น เสียงนี้ เรียกว่า โสตวิญญาณ เป็นต้น และ เป็นสภาพนามธรรมอย่างหนึ่งที่นำคนเราไปเกิดในภพใหม่ วิญญาณที่นำมนุษย์ไปเกิดใหม่นี้กลายเป็นศูนย์รวมของกรรมทุกชนิดที่แต่ละคนได้ทำไว้ในอดีต แต่วิญญาณทั้ง 2 นัยนี้ไม่ได้มีสภาพที่เป็นสิ่งนิรันดร มีการเกิดดับ และเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะตลอดเวลา แต่คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจผิดว่า วิญญาณชนิดนี้มีลักษณะเที่ยงแท้ เป็นอมตะ ส่วนทรรศนะเรื่องวิญญาณในคัมภีร์ฤคเวท ก็เป็นเรื่องที่มีอยู่จริงเช่นกัน ในคัมภีร์นี้เรียกวิญญาณว่าปราณะบ้าง อาตมันบ้าง วิชญานบ้าง มนัสบ้าง อสุบ้าง ขึ้นอยู่กับหน้าที่ของแต่ละอย่างว่าเกี่ยวข้องกับอะไร และสาระสำคัญของวิญญาณในคัมภีร์นี้มีสภาพเป็นอมตะ ไม่เสื่อมสลายไปเหมือนกับร่างกาย ส่วนในด้านความหมายก็มีลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

ม.มู. (ไทย) 12/449/489

ที.ปา. 11/306/255, อภิ.วิ. 35/120/105

Rg-veda 1.1.23.3, 1.1.25.16, 1.1.27.11, 1.1.21.6, 1.1.10.3, 1.1.115.1, 1.1.162.20

ธรรมปิฎก, พระ. (2552). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อุดรคณาธิการ, พระ. (2538). พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัท ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด.

พุทธโฆสเถร,พระ. (2548). คัมภีร์วิสุทธิมรรค. พิมพ์ครั้งที่ 8. ไต้หวัน: The Corporate Body of Buddha Educational foundation.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊ค พับลิเคชั่นส์.

เทพโสภณ (พระ). (2539). กรรมและการเกิดใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด.

ปรีชา พิณทอง, ดร. (2532). สารานุกรมภาษาบาลี-ไทย-อังกฤษ. พิมพ์ครั้งที่ 1. อุบลราชธานี: ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.

สมัคร บุราวาศ. (2554). ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

Arthur Anthony Macdonell. (1929). A Practical Sanskrit Dictionary. London: Oxford University Press.

Sally Wehmeir. (2000). Oxford Advanced Learner's Dictionary. Sixth Edition. New York: Oxford University Press.

The Dharmic Scriptures Team. (2002). The Vedas. Issue 1, Draft 2.

Vaman Shivram Apte, (1890). The Students' Sanskrit English Dictionary. Ner Delhi: Shri Jainendra Press.